

Henryk Smarzyński

Dr HENRYK JORDAN - PIONIER POSTĘPOWEGO
WYCHOWANIA FIZYCZNEGO W POLSCE

W XVIII wieku w okresie wielkich reform Komisji Edukacji Narodowej na polu oświaty i wychowania znaleźli się ludzie, którzy wskazywali również na palącą potrzebę - reformy wychowania fizycznego w Polsce zgodnie z postulatami postępowych idei pedagogiki Oświeceniowej.

Pierwszymi pionierami nowożytnego wychowania fizycznego w drugiej połowie XVIII wieku w Polsce byli: Kamiński Adolf, Bieliński Franciszek, Popławski Antoni, Piramowicz Grzegorz, Staszic Stanisław, a poprzez ich projekty i wnioski poszły reformy Komisji Edukacji Narodowej w tym kierunku zarówno przez "Ustawodawstwo", jak i same "Ustawy" edukacyjne.

Zgodnie z postulatami postępowymi pedagogiki Oświeceniowej (głównie Locka i Russa) pedagogika doby Komisji Edukacyjnej ujmowała wychowanie fizyczne z potrójnego punktu widzenia: 1) jako ćwiczenie sił ciała, 2) jako ćwiczenie bystrości zmysłów, 3) jako ćwiczenie sił fizycznych. Nowe teorie pedagogiki Oświeceniowej uświadomiły w Polsce w XVIII wieku potrzebę korzystania należytego w wychowaniu fizycznym dzieci i młodzieży - z powietrza, słońca i wody.

Kontynuatorem postępowych tradycji na polu wychowania fizycznego w Polsce był z kolei w początkach XIX wieku Jędrzej Śniadecki przez swą pracę: "O fizycznym wychowaniu dzieci", wydaną w 1805 roku.

Pierwszym jednak krokiem w kierunku nowoczesnego wychowa-

nia fizycznego w Polsce było założenie we Lwowie w 1867 roku Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół". Towarzystwo to jednak nie obejmowało swym zasięgiem wychowania fizycznego młodzieży szkolnej, ale do "Sokoła" mogli należeć ludzie dorośli. Wychowanie fizyczne "Sokoła" ograniczało się głównie do ćwiczenia i rozwijania mięśni w ujęciu systemu Johna na przyrządach w salach gimnastycznych, obok których były sale restauracyjne, gdzie można było pić piwo oraz grać w kręgle i bilard.

Wychowanie fizyczne młodzieży na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX wieku miało raczej charakter żywiołowy i samorządny. Młodzież chłopska i robotnicza uprawiała niekiedy zabawy ruchowe na pastwiskach, podwórkach i wolnych placach wielkomiejskich. Znane były takie gry, jak: kiczka, świnka, palant, szczudła, a obok tego pływanie latem na rzekach i stawach, łyżwy zimą oraz jazda konna. W programach szkolnych ówczesnych nie było wyodrębnionego przedmiotu wychowania fizycznego, a jedynie co światlejsi wychowawcy organizowali na własną rękę samorządnie wycieczki z młodzieżą szkolną w pola i lasy oraz w okolice górskie i Tatry i z tym właśnie ruchem jest związana geneza naszej turystyki wysokogórskiej.

Zasadniczego przełomu w rozwoju wychowania fizycznego nowoczesnego i postępowego w Polsce w drugiej połowie XIX wieku dokonał dopiero Dr Henryk Jordan - przez stworzenie w Polsce ruchu sportowego, obejmującego masowo młodzież w wielkich miastach. Dr Henryk Jordan był nie tylko pionierem nowoczesnego, masowego ruchu sportowego wśród młodzieży, ale jednocześnie był wybitnym pedagogiem młodego pokolenia na drodze wychowania fizycznego.

Dr Henryk Jordan urodził się w 1842 r. Ojciec jego był nauczycielem prywatnym, ale zmarł przedwcześnie, na skutek czego młody Henryk z matką znaleźli się w ciężkich warunkach materialnych. Jednakże dzięki pracowitości i zaradności nie dał się pochłonąć młody chłopiec biedzie, ale idąc śladami swego ojca, udzielał korepetycji jeszcze jako uczeń w gim-

nazjum w Przemyślu, a następnie po przeniesieniu się do Triestu zdał tu z postępowym wynikiem maturę w roku 1862. Z kolei po studiach średnich zapisał się na Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W czasie studiów akademickich medycznych pracował Henryk Jordan bardzo intensywnie i wykonywał wszystkie obowiązkowe prace programowe medyczne wzorowo, a poza tym musiał zarabiać samodzielnie na swe utrzymanie przez różne dorywcze prace. Gdy wybuchło powstanie styczniowe w 1863 roku, żywo interesował się ruchem rewolucyjnym powstańczym i miał nawet zamiar przedrzeć się przez granicę do Kongresówki, aby wziąć w nim udział. Ze względu jednak na matkę, która nie miała zabezpieczonego utrzymania, z planu tego zrezygnował. Po ukończeniu studiów lekarskich Henryk Jordan wyjechał do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej dla pogłębienia swej wiedzy. W czasie pobytu w Stanach Zjednoczonych nie tylko interesował się postępowymi naukami przyrodniczymi i medycznymi, ale zetknął się tu z ruchem sportowym, w którym sam brał czynny udział. Po powrocie do kraju, do Krakowa Henryk Jordan doktoryzował się na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego i następnie poświęcił się pracy naukowej w zakresie ginekologii. W roku 1880 habilitował się dr Henryk Jordan na Wydziale Lekarskim na Uniwersytecie Jagiellońskim, poczym został mianowany docentem. Po dziesięcioletniej pracy docenckiej otrzymał z kolei Dr Henryk Jordan katedrę położnictwa i ginekologii na Uniwersytecie Jagiellońskim i był znakomitym i sławnym ginekologiem z końcem XIX wieku w Małopolsce Zachodniej.

Dr Henryk Jordan nie tylko na terenie Krakowa, ale w całej Małopolsce Zachodniej był postacią niezwykle popularną, powszechnie szanowaną i poważaną, czego wyrazem było powołanie go na stanowisko członka Rady Miejskiej w Krakowie, następnie na członka Rady Szkolnej Krajowej i na posła na Sejm Krajowy we Lwowie.

Ale obok pracy naukowej - lekarskiej i społecznej - najważniejszą dziedziną jego życia, pochłaniającą go żywiło-

wo, stał się sport i gry sportowe nie tylko w sensie miłego spędzenia własnego czasu wolnego, ale przede wszystkim - ta nowa dziedzina życia porywała go jako organizatora nowoczesnego, postępowego wychowania fizycznego młodzieży poprzez sport i gry sportowe na wolnym powietrzu, w słońcu i w wodzie. Swą działalność w kierunku organizowania postępowego wychowania fizycznego młodzieży rozpoczął Dr Henryk Jordan od dożywiania dzieci robotniczych w szkołach ludowych w Krakowie. Z kolei wystąpił Jordan do walki o budowę tanich i zdrowych mieszkań dla robotników, aby w ten sposób podnieść warunki higieniczne i materialne życia rodziny robotniczej, poziom zdrowotności jej dzieci oraz ludzkie warunki rozwoju ich kulturalnego i moralnego. Dr Henryk Jordan, związawszy się całym sercem z problematyką ciężkiego życia klasy robotniczej w swej działalności w Krakowie, walczył nie tylko o budowę tanich mieszkań dla robotników, ale zorganizował Stowarzyszenie Młodych Rzemieślników, których program zajęć obejmował w pierwszej linii ćwiczenia fizyczne w sali gimnastycznej, połączone ze śpiewem chóralnym. Sala gimnastyczna jednak okazała się niewystarczającą na długo. I tu właśnie to zetknięcie się z młodzieżą robotniczą w Stowarzyszeniu Młodych Rzemieślników stało się dla Jordana źródłem jego nowych myśli i koncepcji - stworzenia i zorganizowania dla młodzieży w Polsce gier sportowych na boisku, na wolnym powietrzu i słońcu. Tym nowoczesnym swym koncepcjom i planom nadał Jordan realny kształt dnia 26 marca 1888 roku, wnosząc do Rady Miejskiej w Krakowie podanie o wydzierżawienie terenów powystawowych na Błoniach Krakowskich, celem założenia na nich parku zabaw dla dzieci i młodzieży. Po długotrwałych naradach i wahaniach radnych nad niezwykłym projektem Dra Henryka Jordana, po z górą rocznej dyskusji władze miejskie Miasta Krakowa zgodziły się dopiero pod koniec lata 1889 roku wydzierżawić 8 ha Błoni krakowskich Jordanowi na cele urządzenia na nich na jego koszt parku zabaw dla dzieci i młodzieży. Profesor Dr Henryk Jordan po uzys-

kaniu tego zwycięstwa nad zacofaniem ówczesnych radnych miejskich rozpoczął budowę - wielkiego swego dzieła dla wychowania w pełnym zdrowiu młodego pokolenia. Na zrealizowanie tego wspaniałego czynu użył Jordan wszystkie swe oszczędności całego życia. Również światlejsze i bardziej postępowe jednostki oraz instytucje społeczne pospieszyły Jordanowi z pomocą.

W ten sposób wielka myśl i plan Dra Henryka Jordana po kilku latach jego wspaniałych wysiłków stała się faktem społecznym, bo 8 ha Błoni krakowskich przekształciło się w piękny park, na terenach którego zasadzano: 100.000 drzew i krzewów oraz zbudowano 5 wielkich i 12 małych boisk, wzniesiono schroniska od deszczu, urządzono łazienki do kąpieli natryskowych.

Dzieło Jordana było najbardziej nowoczesnym na owe czasy w skali nie tylko europejskiej, ale nawet światowej. Z "parkiem" Dra Jordana jest związana geneza całego nowoczesnego sportu polskiego. Tu wychowywali się pierwsi nasi sportowcy. Szłusnie też pisał Prof. Eugeniusz Piasecki, że z Parku Jordana zrodził się cały współczesny ruch sportowy. Tu znajdowała pełna możliwości wyżycia się sportowego i rozwijania swego zdrowia w pierwszym rządzie młodzież robotnicza, bo mogła tu korzystać bezpłatnie z wszystkich urządzeń sportowych.

Jak więc wyglądał w zasadniczych rzutach program ćwiczeń sportowych, gier ruchowych i zabaw w Parku Dra Jordana w Krakowie w owym czasie?

Wedle opisu Władysława Kozłowskiego uprawiano tu ćwiczenia gimnastyczne na drążku, na kółkach i drabinkach, ćwiczone na "spinalni", "krążniku", "pomocie", "równoważni". Używano "koni" i "koźłów". Praktykowano skoki z tyczką oraz przez "wywijadło" i wolne. Uprawiano mocowanie się z liną lub "pchadkiem" oraz zapasy i budowę piramid. Używano szczudła, rzucano "krążkiem" i bumerangiem, ciskano dziąg i osz-

czepem, strzelano z łuków. Również zaznajamiała się tu młodzież z nowymi grami sportowymi, jak: piłką nożną i ręczną, krikietem, tenisem itp. Poza tym uprawiano też tu sporty wodne na sąsiadującej z Parkiem rzece Rudawie, na której uruchamiane były łódeczki prowadzone na "spych". Również nowością było tu dopuszczenie dziewcząt do uprawiania płasów i kowodów.

Młodzież męska oddawała się mustrze, ćwiczeniom polowym i strzelaniu.

Aby nowoczesnie pojęte wychowanie fizyczne dzieci i młodzieży mogło się rozwijać należycie w Parku, Dr Jordan przygotował do tej pracy kadrę przodowników i instruktorów spośród młodzieży robotniczej i inteligenckiej i tą kadrą kierował oraz ją szkolił osobiście. Zajęcia były tu prowadzone planowo w zespołach 50 osobowych i w skład zajęć wchodziły na zmianę ćwiczenia gimnastyczne i śpiew.

Jak wielką popularnością wśród młodzieży cieszył się Park Dra Jordana, świadczą o tym dane statystyczne. I tak: latem 1891 roku korzystało z Parku 13.000 ćwiczącej młodzieży, a w 1901 roku już 32.000 młodzieży w wieku 16-18 lat.

Najbardziej jednak nowoczesnym i postępowym pomysłem Dra Jordana było zorganizowanie w roku 1906 w Parku - warsztatów pracy ręcznej dla młodzieży szkolnej w dowolnych grupach stosownie do zainteresowań i upodobań. W tych tzw. "warsztatach Jordanowskich" zajmowano się stolarką, modelarstwem, itp. W ten sposób Dr Jordan ukazywał przed młodzieżą nowe drogi życiowe i pomagał krystalizować się planom życiowym jej oraz uczył wiązać teorię z praktyką i budził szacunek do pracy fizycznej. Bez przesady też można dziś powiedzieć, że "warsztaty Jordanowskie" - pracy ręcznej były pierwszą placówką w Polsce kształcenia politechnicznego młodzieży.

Organizując swój Park, Jordan miał na uwadze nie tylko wychowanie fizyczne młodzieży, ale również i umysłowe i moralne - patriotyczne. Wyrazem tej jego szeroko pojętej postawy

wychowawczej było ufundowanie w Parku popiersi pomników z marmuru białego postaci znakomitych Polaków, jak: Kopernika, Długosza, Czarnieckiego, Kościuszki, Mickiewicza, Słowackiego, Kraszewskiego i in. Bardzo często w pogadankach mówiono do młodzieży w czasie zajęć w Parku o tych postaciach bohaterskich i wielkich i zaznajamiano w ten sposób młodzież z historią i kulturą rodzimą oraz oddziaływano na moralną stronę i budzono szczery i głęboki patriotyzm. W zakresie moralnego wychowania zespołów młodzieżowych kładziono nacisk na: rycerskość, karność, rzetelność, bohaterstwo, uczynność i koleżeństwo.

Kiedy dzieło Jordana było dojrzałe i w pełni tętniące życiem młodzieży. Dr Henryk Jordan podarował Park na własność Miasta Krakowa w 1892 roku. W ten sposób Park Dra Jordana stał się własnością społeczną oraz ośrodkiem i źródłem nowej kultury fizycznej, promieniującej na wszystkie ziemie polskie. Choć dzieło było już faktem społecznym, Dr Jordan w dalszym ciągu wspierał je swą światłą radą, jak również pomocą materialną wszystkich swych dochodów i oszczędności do końca swego chlubnego życia, tj. do 1907 roku, kiedy to przestało bić serce tego wielkiego 65-letniego miłośnika młodzieży polskiej, której przyszłość widział w pełnym rozwoju fizycznym i w zdrowiu.

Dzieło Dra Jordana, jego wspaniała idea, przekazana przez realny czyn Parku Jordanowskiego, żyje bez przerwy w społeczeństwie naszym, bo Park Dra Jordana w Krakowie jest kolebką nowoczesnego, postępowego ruchu sportowego w Polsce i kamieniem węgielnym pod wychowanie fizyczne młodzieży.

Ruch sportowy jordanowski i cała działalność Dra Jordana na polu walki o kulturę fizyczną młodzieży doprowadziły do tego, że wychowanie fizyczne weszło jako odrębny przedmiot do nauki w szkołach średnich w Małopolsce pod koniec XIX wieku i zostało wtedy powołanych pierwszych 8 nauczycieli gim-

nastyki spośród młodych lekarzy, którzy wedle dalszych projektów Dra Jordana mieli jednocześnie pełnić funkcje lekarzy szkolnych, na co jednak ówczesne władze szkolne nie chciały się zgodzić, nie mając zrozumienia potrzeby lekarza szkolnego na terenie szkoły.

Tównież na terenie Uniwersytetu Jagiellońskiego propagował Dr Jordan w ostatnich latach swego życia projekt, ażeby jego katedrę naukową przekształcić na katedrę wychowania fizycznego i stworzyć w Krakowie Instytut Wychowania Fizycznego, co dopiero mogli zrealizować jego następcy.

Jak więc widzimy, działalność Dra Jordana na polu walki o nowocześnie pojętą kulturę fizyczną była bardzo rozległą i wszechstronną. Dr Jordan stworzył rodzime, głęboko pomyślane i praktyką uzasadnione fundamenty pod postępowe wychowanie fizyczne młodzieży. Dzieło stworzone przez Dra Jordana w Krakowie w krótkim czasie objęło swym zasięgiem cały nasz kraj. Gry sportowe, ćwiczenia na wolnym powietrzu, w słońcu, pod gołym niebem młodzieży stały się faktem społecznym. Dzięki Dr Jordanowi zaczęto rozumieć i właściwie doceniać potrzebę wprowadzenia obywatelskiego wychowania fizycznego w szkołach i w godzinach pozalekcyjnych poza szkołą.

Już w 20-leciu międzywojennym Ogrody Jordanowskie uległy upowszechnieniu w Polsce i liczba ich doszła do 200 w tym czasie pod kierownictwem Towarzystwa Ogrodów Jordanowskich.

To, o co Dr Jordan wysiłkiem całego życia musiał walczyć, aby dla młodzieży robotniczej w miastach umożliwić choć w części dostęp do kultury fizycznej, dziś Polska Ludowa w pełni daje nie tylko dla wszystkich dzieci i młodzieży miast i wsi, ale dla każdego człowieka pracy, wciągając w orbitę wychowania fizycznego szerokie masy pracujące. Na czele propagowania i organizowania kultury fizycznej w skali powszechniej w Polsce Ludowej stoi dziś nie pojedynczy człowiek, ale potężna instytucja państwowa - Główny Komitet Kultury Fizycznej, Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie, 3 Wyt-

sze Szkoły Wychowania Fizycznego, tj. w Krakowie, w Poznaniu i we Wrocławiu, Licea Pedagogiczne o kierunku wychowania fizycznego i szeroko wśród mas i wsi działające kluby i instytucje sportowe.

Wychowanie fizyczne staje się dziś w Polsce Ludowej jedną z zasadniczych składowych wszechstronnego rozwoju człowieka, budowniczego socjalizmu.

Bibliografia

1. Wł. Kozłowski. - Jordan - Encyklopedia wychowania, tom VI.
2. B. Filiński - Park dra Jordana i kilka uwag o wychowaniu, Kraków, 1891.
3. ~~E. Piasecki~~ - Dzieje wychowania fizycznego, Lwów, 1925.
4. J. Rostafiński - Henryk Jordan - Z powodu 30-letniej rocznicy doktoryzacji - Przegląd Polski, 1930.
5. H. Sliwowska i inż. K. Wędrowski - Ogrody Jordanowskie, Warszawa, 1937.
6. A. Kamiński - Dr Henryk Jordan, twórca nowoczesnego wychowania fizycznego w Polsce, Czytelnik, 1946.